

YORICK, PEHOTNIJ

(*Baka István, 1948–1995*)

Könyvheti könyv volt Baka István utolsó, életében megjelent kötete, a *November angyalához* (Jelenkor Kiadó). Aki akkor (is) olvasta, és aki most (is), a költő halála után, vagy éppen a halálhír nyomán, elolvasta a kötet verseit, aligha mondhat mást, csak annyit, hogy a *November angyalához* az élettől való búcsúvétel, a katartikus halálélmény *után* írt versek könyve. A költő életrajzának közeli ismerői igazolhatják vagy cáfolhatják meg a versolvasónak ezt a gondolatát. A versek, ahogyan a kötet hat rövid, négyszer három és kétszer hat versből álló ciklusában egymást követik, arról a sivár megnyugvásról tudósítanak, amit már nem zavar meg sem a búcsú fájdalma, sem a halál rettenete. Egész verseken átburjánzó jelképek, figyelmesen és pontosan megformált metaforák, jól hallatszó verszene, hibátlanul végigvezetett hosszú versmondatok rendje építi fel a verseket, amelyekből szinte programszerűen hiányoznak az újítások, hiányzik a másképpen mondás szenvedélye, a különbözőség, az elkülönülés és eltérés költőket olyannyira vonzó indulata. Itt már minden befejeződött, már semmi sem kezdődhet meg, és nem is kezdődhet újra. A költő túl van az e világi szenvedésen.

A vers képeivel behatárolt tér, a szavakkal körülvelt idő már nem a költő személyes (és szenvedélyes) drámájának a tere meg ideje, hanem a költészeté, ahol nem érvényesek az e világi mércék, sem az e világi fájdalmak és félelmek. Még inkább kiélezve így is leírhatom: a *November angyalához* nem Baka István személyes líratörténetének utolsó teljes darabja, hanem a költészet rekapitulációja, a költészet közös történetének egyik döbbenetes dokumentuma. Ahogyan Baka István a kötet verseinek sorszerkezeteit zeneileg és ritmikusan megformálta, ahogyan a sorokból zárt rendbe fogott strófákat épített és ahogyan a strófákból a versek kompozíciós ívét megrajzolta, az már nem a mester hibátlan munkájának gyümölcse, hanem egyértelműen a költészet hatalmának és vereségének felismerése. És annak bizonyítéka, hogy a költészetben nincs

elévülés és nincs mulandóság. Tehát melankólia sincs. És az elégia is csak egyik tagja a versműfajok sorának. Utolsó verseskötetében Baka István nem a költők költője, hanem a költészet költője.

A halál könnyörtelenségére való ráismerés rettenetén túl már nem a költői személyesség szólal meg, hanem maga a vers, különböző „versmondókra” és szerepekre osztva. A *November angyalához* kötet verseiben Hány János issza búcsúpoharát, Arszenyij Tarkovszkij – aki három évvel élte túl a fiát, a filmrendező Andrejt – szonettjei olvashatók *Orosz szonettek* címen, melyek „csak fordításban léteznek”, aztán az alsósztrégovai versek, a háromrészes *Carmen* és a három szonettből álló *Pügmaliön*, a *Farkasok órája* (1992) kötetéből ismert Hamlet-kísérő Yorick szólal meg és ölelkezik össze az ugyanott, az 1992-es kötetben Szytepan Pehotnij néven megjelenő és egy későbbi kötet (*Szytepan Pehotnij testamentuma*, 1994) címében orosz költői álnéven megszólaló „kitalált” költővel, és végül – a hatodik ciklusban – Philoktétészt halljuk, a szenvedő és messziről bűzlő görög héroszt, akit annak idején Somlyó György tett meg a modern költészet szimbólumának . . . Így sorjáznak tehát a szerepek Baka István kötetében, ám ezek a szerepek nem a költő alakváltozásai, hanem a személyesség felszámolásai, a tárgyias líra azonosítása magával a költészettel. Mert nem Hány Jánost, nem Arszenyij Tarkovszkijt, nem Yorickot, nem Szytepan Pehotnijt halljuk ezekben a versekben megszólalni, és nem az ő ruhájukba öltözött Baka Istvánt, hanem a költészet hangját, a jambust, a rímet, a szavakat közvetlen közletről.

A *Gecsemáné* ciklus *Siralomház* című versében írja Baka István: „Nagyon közellé lett a távol, / Már félig benne élek én; / Mint felbontott palack nyakából, / Csurrog az édes, égi fény / Napjaim csorba poharába” – és ezzel mintha visszakanyarodna az én személyességének világába, ám a cikluszáró *Csak a szavak* című vers nyomban visszavált a „közellé lett” „távol” semmivel sem megzavart csöndjébe, ahol „csak a szavak már nem maradt más” / nem táplál a kenyér s a bor / lélek vagyok ki test-koloncát / hurcolva folyton megbotol / a semmi és a lét közötti / küszöbben bár ez a küszöb / szó maga is csak és riadtan / tévelyeg a szavak között”. A költői személyesség szó csupán, szótári adat, fellapozható, elérhető, de nem test, nem tér, és nem idő. Ami mondható: „csak a szavak”. S ezeket is szerepek mondják ki, a költészet történetéből előlépő árnyalakok, lebegő irodalmi hősök, kitalált költők és nevek.

A korábban írt Liszt Ferenc-versek, a még korábbi Vörösmarty- és Széchenyi-versek még a szereplíra körébe sorolhatók, ám az új szerepek szétfeszítették a váltott ruhákban megszólalás könnyen lefordítható pántjait, elvesztették „test-koloncukat”, számukra is csak „a semmi és a lét közötti” küszöbön (még egy szó!) bukdácsolás, botladozás maradt meg. Ők búcsúznak tehát az élettől, ám nem a költő nevében, és a maguk nevében sem, mert az idő megállt, és a

tér is megmerevedett, közel került a távol, nincsenek többé földi táplálékok: versek vannak csupán, vers- és költészettörténeti, szótári adatok.

A *Philoktétész* első szakasza foglalja össze Baka István költészetének tapasztalatát: „Akár a leprás akiről lerothadt / minden vonása már s csupán kolompja / tudatja véle is hogy létezik még / s figyelmezteti a szembejövőket / hogy térjenek ki útjából olyan / e vers a sorvégeiről lefoszlott / a rím s csupán a jambusok kolompját / kongatja még tudatva merre jár / hullatva húsát bomló szavait hogy / kitérhessen előle az idő.” Lator László figyelte meg és bizonyította több példával, hogy Baka István verseiben mindig felfedezhető egy-egy, a költészet hagyományából átvett kép, szó, nyelvi fordulat, még a legszemélyesebben ihletettekben is. A magyar költészetten kívül legtöbbször az orosz költők – az orosz szimbolisták – verseiből származnak az átvételek. Nem véletlenül, hiszen Baka István az orosz szimbolistáknak, Annjenszkijnek, Szologubnak, Kuzminnak, Vjacseszlav Ivanovnak, Bloknak, Andrej Belijnek volt avatott fordítója. A jambusok kolompját kongatja a leprás, hogy „kitérhessen előle az idő”, ám ez a hosszú lélegzetvétellel felépített strófa is rákapcsolódik József Attila kései versének – az utolsó versek egyike – a *Szürkületnek* erre a sorára: „Még jó, hogy vannak jambusok és van mibe / beléfogóznom.” A jambus marad végül, ez a kolompolva és botladozva sor- meg versformáló versláb, a megvetetten is megőrzött, idegen hangzása ellenére is elkerülhetetlen és megreformálhatatlan ritmusformáló nyelvi eszköz. Nincs más. Más már nem mondható, a rím sem, csak ennyi „ti-tá”. És vége.

Innen kezdődően, e katarzison túli pusztá térségben, ahol a távolinak hitt közelsége nem kelt félelmet, hiszen szól a jambus, mint a kolomp, van (mégis) mibe belekapaszzkodni tehát, Yorick és Pehotnij, e „fogadott fivérek” is eltávoznak „Egyik Helsingőr esti kék kódébe / Másik a pétervári alkonyatba”, ám itt marad a költő, ki megszabadult „test-koloncától”, és vele marad a vers, az egyetlen bizonyosság. Így szól Baka István Yorickhoz és Pehotnijhoz: „Búcsúzom tőletek barátaim ti / Kik elfecsege minden titkomat / Csak egyet egyet nem mondhattatok ki / A legnagyobbat a Titoktalant. Ez tehát a végső felismerés. Hogy minden mondható, minden kifecseghető, és ki is fecsegik a titkokat a választott áruhák, a kiszemelt szerepek, de azt már nem mondhatják ki, azt a földön túlit, a közelbe hozott távot, a katarzis utánit, aminek valóban mi más nevet adhatna a költő, mint azt hogy „Titoktalan”. Vereséggel végződik hát a költői kísérlet. Baka Istváné is. Ám ezt a vereséget csak a nagyok nevezhetik meg. Yorick, Pehotnij, Baka István.

BÁNYAI János